
Posudek oponentky dizertační práce

Autor: PhDr. Jaroslav Klepal

Název práce:

Terapeutické hrdinství: zjednávání posttraumatické stresové poruchy u válečných veteránů v Bosně a Hercegovině

Oponentka: Mgr. Selma Muhič Dizdarevič, Ph.D.

Katedra obecné antropologie

Témata a připomínky pro obhajobu, průběh obhajoby:

Předložená dizertační práce si klade za cíl odpovědět na otázku co je PTSD v kontextu válečných veteránů v Tuzle, v Bosně a Hercegovině. Autorovi zároveň jde o překonání dichotomie mezi sociálně-konstruktivistickým a esencialistickým (nebo pouze „objektivním“, medicinským) přístupem ke zkoumanému jevu. V práci to trochu působí tak, že jakmile v jeho interpretaci vynikne jeden z těchto přístupů, autor poukazuje na jiné stránky, které svědčí o opaku. V zásadě se autorovi, dle mého názoru, podařilo vystihnout komplexitu PTSD v souvislostech konkrétní organizace a samotného syndromu, který zkoumá, situované v post-válečném období části současné BaH.

Práce nesleduje obvyklou strukturu rozdělení na teoretické úvahy, metodologii, výzkum a závěr. Nicméně všechny prvky v ní stejně najdeme, i když zvolený přístup trochu ubírá na koherenci. Autor se důkladně zabývá teoretickými úvahami, jednotlivými metodologickými přístupy, zároveň opakovaně zkoumá vlastní pozici, zodpovědnost vůči svým informantům a otázky cenzury a sebe-cenzury. Z mého pohledu ale málo nechává své informanty mluvit, často jsem nabývala dojmu, že jsou v práci hlavně od toho, aby ilustrovali jeho dilemata ohledně jednotlivých teorií a přístupů. Orientace v literatuře a obecně v přístupech problémům etnografické práce je impresivní, přesto se mi zda, že autor častěji mluví o tom, jak se cítí (I) on než co prožívali jeho informanti. Bezpochybně se autor „sžil“ ne jen se svými informanty a s prostředím (politickým, zdravotním, mediálním a každodenním), působí jako někdo, kdo se v místních vztazích dobře orientuje, rozchodně není „helicopter researcher“. Přesto nejvíc přímých výroků informantů najdeme až v závěru práce. Chápu, že mu šlo o analýzu „zjednávání“ ne o deskripci prožívání PTSD jedním sdružením válečných veteránů, nicméně, kde jinde než u samotných informantů by se „ontonormy“ měly křížit a tako potvrzovat tezi autora o komplexitě samotného syndromu?

Práce působí originálně, autor píše poutavým stylem, dotýká se množství bolavých míst, jak současné antropologie/etnografie tak i těch, které jsou specifické pro fenomén PTSD, jeho záběr je oprávněně velmi široký. Práci považuji za velmi zdařilou a doporučuji ji k obhajobě.

Nyní uvádím dílčí komentáře/otázky/připomínky:

- Str. 19, poněkud zjednodušující pohled na soc. vědy, otázkou jestli soc. konstruktivismus vůbec připouští nějakou podstatu, kterou, dle autora, ponechává jiným disciplínám: „Sociální antropologie si přeci vydobyla svůj specifický repertoár otázek a styl jejich pokládání – jak jsem často slyšel na přednáškách doma i v zahraničí během svých studií –, které by spíše měly začínat slovy „Proč“, „Jak“, „Jaký význam aktéři připisují...“, „Jak lidé interpretují...“ atd. „Co“ bychom měli přenechat jiným disciplínám, které si tradičně nárokují přístup k podstatě a řádu věci jako je teologie, přírodní vědy nebo medicína.“ Nebo „Ptáme se „Proč“ a „Jak“, abychom mohli vykreslit intimní spojení mezi zbožností a Bohem, mezi prožitkem těla (Leib) a tělem z masa a kostí (Körper) nebo mezi prožíváním nemoci (illness) a „objektivními“ symptomy nemocí (disease). K Bohu, fyzickému tělu nebo nemocím samotným bychom měli být zdrženliví.“ (ibid.) nebo „Co je národ?“ znamená na ní odpovídat v „termínech substantivismu“ a z národa tak dělat „...svého druhu robustní entitu“ (Brubaker 2004: 115). Namísto zacházení s národem jako „faktem“, Brubaker pracuje s národem jako „kategorií“, jednotkou významu, což mu umožňuje ukázat, že národ je především konstruován jako „politický nárok“ (ibid.: 115). I když je Brubakerova argumentace v mnoha ohledech přesvědčivá, domnívám se, že obsahuje jedno zásadní úskalí. Vepisuje totiž příliš silné dělícíčko mezi to, jak sociální vědy poznávají a interpretují svět a to, jak si jiní nárokují existenci světa, což ve svém důsledku sociální vědy odkazuje do defenzivní pozice, ve které by měly mít přístup – slovy Brubakera – spíše k proměnlivým kategoriím, nikoli k entitám a faktům.“ O jakou defenzivu se přesně jedná? Spousta lidí, zrovna na příklad v bývalé Jugoslávii se domnívá, že jejich národ existoval odjakživa. Jak se „ontologický obrat“ vyprává s takovým myšlenkovým konstruktem (sic!)?
- Str. 25, zajímavé by bylo uvést též procenta populace Bosňáků, Srbů a Chorvatů abychom získali přehled o vojenských obětech. „Armáda republiky Bosny a Hercegoviny (*Armija Republike Bosne i Hercegovine, ARBIH*) ztratila na 30 tisíc padlých (včetně několik stovek žen bojovnic, 97 % padlých bylo bosňácké etnicity); Armáda Republiky srbské (*Војска Републике Српске, VRS*) 20 tisíc padlých; a Chorvatská rada obrany (*Hrvatsko vijeće obrane, HVO*) 6 tisíc padlých (Istraživačko dokumentacioni centar 2007; Zwierzchowski, Tableau 2010). 90 % z těchto padlých bylo zabito přímo v boji a téměř třetina z nich přišla o život během prvního roku konfliktu.“ (str. 25) P.p.č. 7, jaký je tedy poměr? „válek v Bosně a Hercegovině, jsou podle Kaldor charakterizované „poměrem mezi vojenskými a civilními ztrátami zhruba 1 : 8“ (Kaldor 2001: 8), což je ale v případě bosenské války závěr zcela chybný.“ Jaký tedy ten poměr byl?
- Str. 29, upřesnit jaké organizace? „V průběhu výzkumu jsem provedl na čtyři desítky tematicky zaměřených rozhovorů s různými aktéry relevantními pro můj výzkumný záměr zahrnující válečné veterány a jejich rodiny, psychiatry, psychology, terapeutů a pracovníky ve zdravotnictví, komunální a státní úředníky, politiky a představitele mezinárodních i lokálních nevládních organizací zaměřujících se na psychosociální pomoc.“

- Str. 46 či traumata? „A tato traumata, umlčovaná, potlačovaná, neventilovaná a neveřejná během Titova socialismu, se stala živnou půdou nacionalistických ideologií, které je byly schopny kolektivizovat do podoby národní viktimologie i individualizovat do touhy po odplatě, která v kontextu rozpadajícího se jugoslávského státu samospádem přerostla až k etnickým čistkám.“
- Zajímavým příspěvkem do kapitoly o cenzuře a autocenzuře by mohl být případ Alice Goffman (dcery E. Goffmana), kde se mimo jiné objevila otázka, v čem se liší žurnalistický žánr reportáže od vědeckého přístupu etnografa. Část vědecké komunity zpochybňovala jakýkoli vědecký přínos její práce z důvodů splynutí se zkoumanou komunitou až do míry spoluúčasti na aktivitách kriminálního charakteru.
http://www.slate.com/articles/news_and_politics/crime/2015/06/alice_goffman_s_on_the_run_is_the_sociologist_to_blame_for_the_inconsistencies.html
- Drobnost na str. 74 ne izmišljavati ale izmišljati... nebo str. 80 ne kretanje sa prijatnom, ale s pratnjom, str. 111 borački staž ne boračka staž
- Jaký je názor autora na to, že bosenské oběti PTSD zkoumalo tolik „cizích“ etnografů/antropologů a dalších, zatímco každý fenomén, o kterém se zmínil, pocházející z USA, zkoumali výhradně američtí vědci?
- Autor uvádí spoustu teoretických konceptů, hojně a často se ohrazuje, po 100. stránce se člověk začíná ptát, kdy konečně promluví respondenti.
- Kde to najdu? Crnkić, Zahid. 2008. *Izlaganje: konferencija o socijalnoj i boračkoj zaštiti u Federaciji BiH: presjek stanja i mogućí pravci reformi*. Ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata.
- Např. teprve na str. 148. se píše o ontonormách jako o analytickém nástroji, chybí rozdělení na část, která je metodologická, teoretická a pak věnující se informantům. Jejich výroky často slouží jako pouhá ilustrace často uváděných teoreticko-metodologických intervencí. Nějak my chybí, aby samostatně vynikli a ponechali i prostor interpretace čtenářům/kám. Kupodivu, nejvíc záznamů přímo od informantů se objevuje v závěru.
- Co perspektiva v útvaru ovládaném Srby, aspoň v náznacích, to by možná přispělo k posílení pozice „relativizmu“ socialněkonstruktivistického postoje, který se autor snaží překonat?
- Jsou všichni informanti chudí, narazil autor na příklad bohaté osoby s PTSD? Hraje roli mezi bosenskými tedy, bosňáckými (odhaduji, že v jiném než je tuzlanské a eventuálně sarajevské prostředí by se jednalo o bosňácké veterány) válečnými veterány fakt, že se setkali s daleko četnějšími civilními oběťmi než v případě bosenských Srbů a Chorvatů, ovlivňuje to nějak četnost výskytu PTSD? Zajímavé mi přijde, nejen to že chybí jakákoli perspektiva z řad Srbů a Chorvatů i když se tomu autor nevěnoval, ale někdo jiný třeba ano (nebo aspoň o tom existují data či studie) ale, že se název národa, který autor zkoumá, který je uveden v Ústavě BaH (a v post-daytonské etnokratické Bosně a Hercegovině na základě toho má určitá práva, která některé národy nemají), objevuje v práci 4krát, z toho jednou jako výpis z lékařské dokumentace.

***Katedra studií občanské společnosti
Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze***

***Department of Civil Society Studies
The Faculty of Humanities
Charles University in Prague***

- Žánrově je trochu zvláštní, že po závěru práce pokračuje ještě relativně dlouho.

V Praze dne 15. srpna 2017

.....

Podpis oponentky